

- it is necessary to abandon the illusion of a vision of international relations and firmly apply the logic of geopolitics, according to which Ukraine as a state located in the geostrategic area, cannot afford to relax militarily and deceptive conduct international peace policy, not to respond to the threat posed by neighboring Imperial powers, especially Russia;

- Russian imperialism has chauvinistic content, and therefore it is particularly aggressive against Nations which in some measure raises the "leading role", the "mission" of the Russian nation and state; it is clear that in this case the Ukrainian nation and the state are under a major blow to Russian expansionism and chauvinism, because they carry the main challenges of the Russian Imperial identity: they "select" the Russians have a historical heritage and culture of the past (until XVIII century), breaking a large number of Russian velikoderzhavnitska myths as "fraternal peoples", and "civilizational role" of the Russian Empire "justifiability" of Russian communism, and so etc., deprive the Empire of geopolitical scale, because cutting her off from the strategic space of the black sea, so Ukraine's foreign policy should be as watchful against Russian imperialism and rationally deliberate about its threats;

- the current Russian-Ukrainian war is not only reaffirms our historical insights, but also stimulates more radical changes in the sphere of national self-education and internal Ukrainian politics, namely, to broader and deeper use in them of philosophical principles and ideas of strong-willed Ukrainian nationalism.

Одержано редакцією 10.02.2017
Прийнято до публікації 02.05.2017

УДК 94(477) «19»

О. З. Силка

кандидат історичних наук,
доцент кафедри українознавства
Національного університету харчових технологій
e-mail: omedalieva@ukr.net

НЕРЕАБІЛІТОВАНИЙ ХОЛОДНОЯРЕЦЬ МУШКЕТ ЛЕОНІД ПАВЛОВИЧ?

У статті висвітлюється авторський погляд на життя українського патріота, учасника національно-визвольної боротьби 20-х рр. ХХ ст. Л. П. Мушкета, оскільки в сучасній українській історіографії відсутні комплексні дослідження стосовно його ролі у подіях становлення Республіки Чорного Лісу та Холодного Яру. Про особистість Л. П. Мушкета традиційно побіжно згадується лише у публікаціях про Холодноярських отаманів. Окреслено основні періоди його життєвого шляху як особистості та винахідника.

Ключові слова: національно-визвольна боротьба 20-х рр. ХХ ст., Холодний Яр, Чорний Ліс, справа холодноярських отаманів, реабілітація.

Постановка проблеми. 18 жовтня 2016 р. Апеляційний суд Київської області реабілітував отаманів Холодного Яру, які боролися з радянською владою у 20-х рр. ХХ ст. та загинули під час спроби звільнення з Лук'янівської в'язниці у м. Київ. Зокрема у його «Постанові» зазначено наступне: «Визнати Завгороднього (Загороднього) Іларіона Захаровича 1887 р.н., Голика (Залізняка) Мефодія Фокича 1887 р.н., Гупала Деонісія Мусійовича 1898 р.н., Компанійця Тимофія Архиповича 1897 р.н., Добровольського Олексія Трохимовича 1899 р.н., Ткаченка Василя Федотовича 1900 р.н., Дробатковського Юрія Володимировича 1896 р.н., Здобуду (Здобудь-воля, він же Блоха) Костянтина Яковича 1875 р.н., Яковенка Григорія Федоровича 1892 р.н. та Ляшенка Івана Миколайовича 1892 р.н. такими, що підлягають реабілітації на підставі ст. 1 Закону України «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні» [1]. Між тим, відповідно до «Вироку» у справі холодноярських отаманів від 2 лютого 1923 р. разом із вищезазначеними прізвищами фігурує

і Мушкет Леонід. Зокрема, у документі йдеться наступне: «Мушкета Леоніда Павловича 28 лет из гр-н Золотоноши Полтавской губернии подвергнуть лишению свободы со строгой изоляцией сроком на 10 лет, считая с 27-го сентября 1922 года. Вещественные доказательства по делу конфисковать. На основании ст. 6-й Амнистии 5-й годовщины Октябрьской Революции указанной Амнистии к осужденным, как совершившим тяжкие контрреволюционные преступления – не применять. На основании ст. 42 Уголовного Кодекса, осужденного Мушкета Леоніда, лишити прав по ст. 40 Уголовного Кодекса, сроком на три года, после отбытия наказания» [2, 385]. Отже, в історії національно-визвольної боротьби українців 1917–1923 рр. ім'я Леоніда Мушкета стоїть поряд із іменами українських патріотів, яких в результаті зради та каральних дій чекістів було заарештовано, відправлено до Лук'янівської в'язниці і розстріляно. Але не вирішеним залишається питання, чому у рішенні колегії суддів від 18.10.2016 р. відсутній запис про реабілітацію інженера-винахідника Леоніда Мушкета.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історіографія питання українського повстанського руху в Україні у 20-х рр. ХХ ст., і, зокрема, щодо персональної історії Л. П. Мушкета, не є вичерпною. У нашому розпорядженні є лише кілька згадок у дослідженнях Романа Ковалю [3] та поодинокі уривчасті фрагменти про участь Леоніда Павловича у повстанському русі, які фактично переказують або дублюють інформацію Р. Ковалю. Частково означена проблематика висвітлена у двох наших публікаціях [4].

Джерельною базою пропонованих матеріалів стали спогади сестри першої дружини Леоніда Мушкета – Ганни Михайлівни Черненко (народжена Савченко) [5]. Ганна Михайлівна, ще будучи підлітком особисто була знайома з Леонідом, його батьками, сестрами та братом. Протягом кількох років спілкувалася з ним. Але і цього є замало для висвітлення людської долі, для з'ясування умов формування світогляду Леоніда Павловича. Сподіваємося, що істориків, які ґрунтовно займаються проблемами Холодного Яру та Чорного Лісу, ще зацікавить постать Леоніда Мушкета і з'явиться історико-біографічний нарис, який стане в один ряд із дослідженнями про холодноярців.

Виклад основного матеріалу. Батько Леоніда – Павло Євстафійович Мушкет, у свій час отримав юридичну освіту одного з університетів Російської імперії, по закінченні якого працював юристом у м. Лубни Полтавській губернії. Це підтверджують записи у «Адрес-календаре и справочной книжке Полтавской губернии на 1894 г.» та «... на 1895 г.», у яких, зокрема, зазначено, що губернський секретар Павло Євстафійович Мушкет працював помічником секретаря Лубенського окружного суду [6, 117; 7, 109]. Паралельно для отримання додаткових прибутків він підробляв приватними уроками. Серед його учениць була донька управителя одного з маєтків міста, шведа Ераста Самера – Олена. Між молодими людьми виникли почуття і вони одружилися. Цей шлюб Ераст Самер вітав іще через одну причину: в силу своїх пагубних звичок (пияцтво, картярство), його статки залишали бажати кращого і родина з шістьма дітьми могла залишитися без засобів до існування. Після одруження усі турботи про свою родину і родину тестя були покладені на плечі Павла Євстафійовича. У середині 90-х рр. ХІХ ст. він переїхав до повітового містечка Золотоноша Полтавської губернії, де відкрив власну нотаріальну контору. Данні про це зафіксовано у «Адрес-календаре и справочной книжке Полтавской губернии на 1896 г.» : «Нотариусы: кол. секр. Семен Николаевич Гришко-Горишевский; кол. секр. Павел Евстаф. Мушкет» [8, 75]. Відповідно до «Табелі про ранги» він мав чин губернського, а згодом і колезького секретаря, що відповідало ХІІ та Х рангам. Кандидат на присвоєння чину губернського секретаря необов'язково мав бути дворянином. До 1845 р. відповідно до чину колезького секретаря жалувалось особисте дворянство, потім – лише спадкове почесне громадянство. Нам не вдалося знайти інформацію, про те, що П. Є. Мушкет був почесним громадянином м. Лубни чи м. Золотоноша, що в свою чергу заперечує окремі відомості, нібито Леонід Мушкет походив із потомствених дворян м. Золотоноші. На 1915 р. Павло Євстафійович Мушкет у званні колезького секретаря працював нотаріусом м. Золотоноша, протягом 1900–1906 рр. був старшиною та у 1909–1915 рр. головою ради старшин Золотоніських Громадських зборів, у 1913–1915 рр. гласним Золотоніської міської думи.

Будинок родини Мушкетів розташовувався у центрі міста. За споминами Г. Черненко «жили Мушкети на широку ногу. Олена Ерастівна держала цілий штат прислуги: двірника-садовника, куховарку, покоївку». У будинку жили Ераст Самер, його діти – Василь, Марина, Олексій, Катерина. У родині Олени та Павла підростали четверо дітей Леонід, Зінаїда, Надія та Віталій. На життя усіх заробляв один Павло Євстафійович. Мабуть маючи на те причини, з часом, він почав «заглядати до чарки». Дружина «була легковажна жінка, збирала коштовності та на балах отримувала перші нагороди за танці», ще й найменший син народився з психологічними вадами.

Отже, П. Є. Мушкет переїхав до Золотоноші у 1895 р., а старший син Леонід за даними Р. Ковалю народився у 1895? р. уже в Золотоноші. За матеріалами кримінальної справи № 1136 на 2 лютого 1923 р. Л. Мушкету було 28 років. В якості гіпотези, до встановлення точної дати і місця, можемо припустити, що Леонід цілком ймовірно міг народитися у 1894 р. у м. Лубни Полтавської губернії. Відомостей, про навчання Леоніда у середньому навчальному закладові ми не маємо. Знову ж таки, як ймовірність, припускаємо, що він міг отримати домашню освіту або навчатися у Золотоніському чоловічому середньому навчальному закладові – приватному училищі другого розряду ім. В. С. Тутолміна (відкрите у 1904 р.), яке з 1906 р. було перетворене на Золотоніську земську класичну прогімназію. Продовжив навчання Леонід Мушкет у Імператорському технічному училищі (сучасний Московський державний технічний університет ім. М. Баумана) – одному з провідних технічних університетів Росії. За словами Р. Ковалю чекісти називали його «хитрим і розумним чоловіком».

Родова легенда переповідає, що свою майбутню дружину Євгенію Савченко Леонід побачив у щілину гімназійного паркану. Та йому так сподобалась, що ледь не на наступний день він уже заслав сватів. Женья народилася у с. Деньгах Золотоніського повіту у селянській родині. Батько – Михайло Савченко, був підрядчиком (особисто отримував підряди) з будівництва залізниць. Він будував залізницю у Гадячі, в Сибіру на Амурі, а також частину Гришино-Ровенської залізниці, яка проходила поблизу с. Деньги (до сьогодні збереглися насипні споруди недобудованої залізниці). Родина була велика, окрім Жені виховувалися ще два брати та дві сестри. Необхідність забезпечення освітою своїх дітей, змусила Михайла Івановича Савченка переїхати до Золотоноші. На пропозицію Леоніда Михайло Іванович спочатку відповів відмовою, мотивуючи неможливість щасливого подальшого сімейного життя різним соціальним походженням: «Вони пани, і ти, дочко, йому не пара». Але настирний Леонід все-таки наполіг на своєму. У 1914 р. молоді взяли шлюб, обвінчавшись у м. Черкаси. Гучного весілля не було, адже «гриміла війна, лилася кров».

Через деякий час хвороби Павла Євстафійовича почали про себе нагадувати все частіше. На сімейній раді було вирішено продовжити навчання Леоніду, здобуваючи освіту юриста, щоб успадкувати батькову справу, який помер у 1916/17 р. Молоде подружжя відправилося у Москву, але за деякий час повернулося. Важко сказати, що тому було причиною: чи неможливість навчання у революційній Москві, чи прагнення реалізувати себе на батьківщині як прибічник Української народної республіки.

Повернувшись у Золотоношу у 1918 р., Леонід зустрівся із надмірним захопленням своєї матері кайзерівської влади у місті. Вона відкрито виявляла свою прихильність до німців, організовувала бенкети та бали. Не в змозі це бачити, Леонід із дружиною переходять жити до мами Євгенії, на хутір «Затройці» у межах Золотоноші, у будинок, де було всього дві кімнати. Батько Жені був убитий у травні 1918 р.

Далі знову цитуємо Р. Ковалю: «Мушкет, українець за походженням та український шовініст за духом, весь час відчував потяг до петлюрівських підпільних кіл. Ще з моменту зародження петлюрівщини на Україні він пішов на службу в петлюрівську армію, служив в галицьких частинах, якими командував полковник Здобудь-Воля...». У свою чергу Ганна Михайлівна Савченко пише наступне «В країні точилась громадянська війна, Леоніда не

мобілізували, він був білобілетчик, яка хвороба в нього була, я не знаю. Щось було не в порядку зі слухом, бо уші завжди затикав ватою».

На початку травня 1919 р. у місто вступили загони отамана Григор'єва і тримали владу до середини місяця, потім бійці Задніпрянської бригади хазяйнували до середини серпня; з серпня золотонісцями керували денікінські війська до того часу, коли наприкінці грудня 60-та стрілецька дивізія та 3-тя окрема кавалерійська бригада Червоної армії остаточно утвердили у місті радянську владу. Тоді Леонід разом з дружиною залишають Золотоношу і від'їжджають з міста разом з відступаючими військами Денікіна.

Ганна Михайлівна пише: «В Одесі вони дуже бідували від холоду, голоду, нервових стресів. Це все дало Жені тяжку хворобу шкіри – вовчанку». Оселившись у місті, Леонід Павлович входить у зносини з Костянтином Здобудь-Волею, який періодично приїздить у Одесу до своєї двадцятирічної дружини Марії Антонівни. Важко сказати (до появи нових фактів), яка роль відводилась Леоніду у повстанському русі, але беззаперечним є те, що з цього часу він є його активним учасником. Р. Коваль про Леоніда Мушкета: «Як спеціаліст-інженер він винайшов турбіну внутрішнього згорання і застосовує її до аероплана, що дає можливість зменшити вагу аероплана в 5–6 разів; потім він винайшов нову вибухову речовину, яка за силою перевищує всі існуючі вибухові речовини майже в 10 разів; також винайшов спосіб введення повітря в звичайні гранати-лимонки, що збільшує силу розриву (вибуху) в 5–6 разів. Всі ці винаходи, здавалось, мали би бути передані радянській владі як нові досягнення в галузі військової техніки, але Мушкет, не будучи прибічником останньої, через деяких своїх знайомих знайомиться з капітаном американського міноносця № 242, через якого веде переговори про можливий продаж своїх винаходів американцям чи англійцям». А взагалі, Мушкет прагнув свої винаходи передати «у розпорядження істинної української влади».

Ганна Черненко про Леоніда Мушкета: «Він десь на вулиці познайомився з молодою людиною на прізвище Гуляйполе і дав йому свою адресу, бо ця людина сподобалась йому своїм умом і всебічними знаннями. Раз чи два цей чоловік приходив до наших».

У матеріалах кримінальної справи за № 1136 зазначено наступне: «По приїзду в Одесу Здобудь-Воля закладає петлюровську ячейку, в которую вступає Мушкет Леонид, являющийся одним из деятельных помощников Здобудь-Воли в его контрреволюционной работе».

Далі ідуть усім відомі події ліквідації Холодноярської республіки, арешт та ув'язнення усіх тих, хто мав відношення до Холодного Яру та Чорного Лісу.

Зазначимо, що ані колишній повстанець, мемуарист М. Дорошенко у своїй книзі «Стежками Холодного Яру» (Філадельфія, 1971), ані письменник-історик Ю. Горліс-Горський у своєму «Холодному Яру» серед повстанців не згадують прізвище Л. Мушкета. Лише у версії радянського історика Д. Голенкова, яку оприлюднив В. Кравців-Рожнецький фігурує Леонід Павлович. За його словами, арешт відбувався так. Чекістам із Києва вдалося заслати в загін Завгороднього своїх розвідників. Вони ввійшли в довіру, і один співробітник ГПУ запропонував Ларіонову стати головним отаманом «Холодного Яру». Для цього він мусив зібрати всіх друзів-отаманів і влаштувати з'їзд у Звенигородці. Завгородній вирішив це зробити й розіслав своїх джур до всіх холодноярських отаманів. З'їзд зібрали на конспіративній квартирі ГПУ 28 вересня 1922 р. Л. Завгородній, М. Залізник-Голик, Д. Гупало, Компанієць, Ткаченко, О. Добровольський, К. Здобудь-Воля і Л. Мушкет приїхали на призначену квартиру, де їх чекали переодягнені чекісти. Розпочалася нарада, під час якої отаманів обеззброїли без жодного пострілу, причому особливо відзначився Іван Андрєєв, уповноважений Смілянського політбюро ГПУ, якого за цю операцію нагородили орденом Червоного Прапора [9].

Лише українські історики Ю. Шаповал, В. Пристайко та В. Золотарьов у своїй монографії «ЧК-ХПУ-НКВД в Україні» правильно відокремили постать Л. Мушкета від холодноярських отаманів: «Водночас у Києві, Єлисаветграді та Одесі заарештували інших отаманів Ю. Дроботківського, К. Здобудь-Волю, І. Ляценка, Л. Мушкета, Г. Яковенка» [10, 89].

Дякуючи Р. Ковалю, який оприлюднив зміст «Архівної кримінальної справи № 1136 відносно Завгороднього І. З. та інших», знаємо, що 18 січня 1923 р. холоднороським отаманам висунули офіційне обвинувачення в бандитизмі, організації та участі у збройному виступі проти «советской власти», а 24 січня – звинувачувальний висновок. Цією ухвалою справу холоднороських отаманів «судді» об'єднали зі справами інших повстанців – К. Здобудь-Волі, І. Ляшенка, Г. Яковенка, Ю. Дроботковського та Л. Мушкета.

У «Звинувачувальному акті» зазначене наступне «...и в середине 1922 г. обстановка внутреннего фронта на грани Кременчугской, Николаевской и Екатеринославской губ. напоминала время расцвета повстанчества. К этому времени в Знаменском и Елисаветградском районах оперировали банды Завгороднего, Зализняка-Гупало и Черного Ворона, общей численностью 120 сабель, при пулемётах, обладающие весьма значительной активностью. Помимо этого, указанные банды располагали большими потенциальными силами в виде подпольных ячеек, организаций, повстанкомов и таемных сотен. Все эти скрытые кадры усиленно готовились к выступлению, дожидаясь момента всеобщего восстания, с тем, чтобы по общему сигналу подняться и стать в ряды действующих банд. Чрезмерная насыщенность этого района к.-р. элементами и высокая активность бандитизма заставили ПП обратить внимание на район Холодного Яра с его уцелевшими последними могиканами бандитизма и контр-революции старой формации и тактики. Туда была брошена сильная ударная группа, которой после длительной разработки были достигнуты следующие результаты: выявлен и снят ряд существующих к.-р. повстанческих организаций, ликвидировано бандитское подполье, целиком захвачена группа лесных атаманов, и частично арестована группировка степных атаманов».

2-го лютого 1923 р. розпочала роботу Надзвичайна сесія Київського губернського революційного трибуналу, до числа суддів якого увійшли М. Фриновський та начальник СОЧ Київського губвідділу В. Горожанин. Відповідно до її постанови: «Предпрошенный Мушкет Леонид Павлович, 28-ми лет, виновным себя признает. На предложение Здобуд-воли принять участие в повстанческой работе дает свое согласие».

Зі спогадів Г. М. Черненко: «Виявилось, що це був організатор національно-контрреволюційного заговору. Був суд. Гуляйполе розстріляли, а Леоніду дали 3 роки в'язниці. Таємно перевезли його в Київ (Лук'янівська в'язниця). А Женя хвора, знесилена не могла його (чоловіка) відшукати. Спасибі, добрі люди навчили, як це зробити. Продавши якісь речі, Женя переїжджає до Києва і три роки носить під в'язницю чоловікові передачі. Продавала свої речі, підробляла одноденними заробітками, допомагали друзі, рідні. Дуже тяжко було, вона дуже змарніла. Коли Леоніда звільнили, і вони приїхали в Золотоношу, то один із родичів сказав: «А в тюрме было лучше жить, чем стоять с передачей под тюрмой».

Перебіг подальших подій після винесення вироку повстанцям відтворює рапорт заступника повноважного представника на Правобережній Україні вищезгаданого М. Фріновського: «9-го февраля с/г кр(асноармей)цем внутреннего караула места заключения был подан обычный утренний кипяток в камеру № 1, где находились 14 человек, приговоренных чрезвычайной сессией КГРТ к высшей мере наказания. Вырвав из рук кр(асноармей)ца кипяток, один арестованный облил им кр(асноармей)ца, завладел его револьвером и убежал из камеры». «... В это время остальные арестованные проникли из камеры». «... В это время остальные арестованные проникли из камеры в коридор, оттуда в канцелярию Тюрпода, где вооружились находившимися там 5 винтовками и открыли стрельбу из верхнего и нижнего этажа Тюрпода. Завязалась стрельба между караулом, своевременно вызванным, и злоумышленниками. Прибыв экстренно на место происшествия, мной был отдан приказ расстреливать арестованных при первой (же) попытке к побегу. Двое арестованных через верхние окна проникли во двор Тюрпода и бросились бежать, но были тут же убиты наповал. В результате перестрелки оказалось: убит кр(асноармее)ц Дивизиона тов. Абросимов и ранены кр(асноармей)цы того же дивизиона Лисин, Смердякин и

Беспамятный. Ранен надзиратель ПП и КОГПУ тов. Щербак. Убиты следующие арестованные при попытке уйти из Тюрпода (дается список из 38 фамилий)» [11].

І далі в усіх нечисельних історичних дослідженнях одне й те саме – доля Леоніда Мушкета невідома.

У фондах Челябінської обласної наукової бібліотеки (Російська Федерація) міститься книга «Использование водной растительности в сельском хозяйстве» (Челябинск, 1960), автором якої є Леонід Павлович Мушкет [12]. Чи можливо, щоб «цей» Мушкет, був «нашим» Мушкетом. Нам дуже хотілося підтвердити цей факт. Працівники краєзнавчого відділу надали у наше розпорядження дві невеличкі статті, в яких мова йде про челябінського інженера-аграрника «Ода «чудикам» [13] та «Инженер-агроном» [14]. Особисто нами було виявлено ще дві публікації «Охотник за водослями» [15] та «Подводная целина» [16], які доповнюють інформацію про захоплення українського інженера.

Отже, ім'я Леоніда Павловича Мушкета стало відомим фахівцям Радянського Союзу у 40-х роках, коли він висунув ідею про те, що на території уральських озер (т. зв. «блакитна цілина») можна і потрібно організовувати сільськогосподарське виробництво з вирощування рису, пшениці й інших злакових культур.

Зокрема, на користь перебування Л. Мушкета уже на початку 40-х рр. у Челябінську свідчить факт активної його співпраці з місцевими органами влади. Зокрема, 18 квітня 1942 р. Л. П. Мушкет будучи на той час інженером Кіровського заводу, виступав на засіданні Челябінського обкому партії з пропозицією використання водоростей челябінських озер в якості сировини для отримання етилового спирту [17, 134.]

Він був не лише автором теоретичної розробки, але і безпосереднім її виконавцем. Активну підтримку у цій справі йому надав голова одного із колгоспів, де існувало дослідницьке поле. Восени, після збору врожаю, Леонід Павлович розсилав за власний кошт зразки зерен для усіх бажаючих. А таких, як свідчить автор статті «Ода «чудикам» було чимало, адже у осінньо-весняний період поштарі до скромної однокімнатної квартири у старому будинку приносили листи мішками. Він намагався задовольнити попит усіх бажаючих. Одночасно вів записи про свої досліді.

Проведення сільськогосподарських експериментів було лише справою для душі. Основним місцем роботи Леоніда Павловича була викладацька робота у відділі підготовки кадрів Челябінського тракторного заводу. Реалізуючі себе як інженер-механік, він викладав цикл технічних дисциплін.

За свої ідеї/розробки в галузі освоєння «блакитної цілини» Леонід Мушкет був обраний дійсним членом Географічного товариства Радянського Союзу. Про це свідчать записи у «Известиях Всесоюзного географического общества» за 1948 р., коли Л. Мушкет інформував науковий загал про свої експерименти на одному із засідань Товариства у Москві : «инженер Л. П. Мушкет – Об использовании озерных водорослей» [18, 659] та за 1952 р.: «Л. П. Мушкетов продолжал работать по изучению и использованию в хозяйстве области озерных водорослей» [18, 683]. Леонід Павлович був достатньо обізнаний з подібними експериментами, які проводяться у різних країнах; стверджував, що з часом, коли буде збільшуватися потреба людства у продуктах харчування, воно неодмінно зверне свою увагу на можливість «блакитної долини» – прибереговий морський шельф та внутрішні водойми, на які не впливають явища природи.

Коли Леоніду Павловичу було за 70 років, з боку міністерства аграрної промисловості СРСР надійшло запрошення переїхати до Москви і проводити свої експерименти у власній лабораторії. Але вік узяв своє. Леонід Павлович відмовився.

Натомість у Челябінську він був місцевою родзинкою, його з радістю запрошували на виступи у Будинок культури, він брав участь у диспутах у місцевому Інституті культури, різних культурних об'єднаннях. Ось як про нього пише керівник літературного об'єднання Челябінського тракторного заводу, поет Юхим Григорович Ховив: «Собеседником и рассказчиком он был интереснейшим, его можно было слушать часами. Мне очень нравились его быстрая, немного лающая речь, мягкое украинское «г», точный образный

язык. У него был выпуклый рот мыслителя, живые серые глаза, быстрые жесты, маленькая крепкая фигурка» [20].

Нам вдалося з'ясувати, що Леонід Павлович підтримував дружні стосунки з родиною міністра охорони здоров'я СРСР, академіком Б. В. Петровським, його дружиною К. Тимофеевою – доктором геолого-мінералогічних наук, володарем Ленінської премії, яка кілька разів відвідувала його у Челябінську. Сімейні історії переказують, що вона була його двоюрідною сестрою.

Яскравим є опис діяльності Леоніда Мушкета, який дивом зберігся в одному з регіональних журналів «Урал». Вважаємо за потрібне подати його повністю: «Квартира Леоніда Павловича Мушкета нагадує лабораторію ботаника: вона вся заставлена банками з самими різними водними рослинами. Ростає в озерах манник. Він містить стільки ж крохмала, скільки кращі злаки. І у інженера появилася смілива думка: а не скрестить ли манник з пшеницею? Так і поступив: пилець пшениці була нанесена на квітки манника. Осенню на ньому утворилися великі колоски з насінням величини з пшеничного зерна!

Ще цікавішим виявився досвід з висівом рдеста в водоймі поруч з підсобним господарством Челябінського тракторного заводу. Озеро заросло колосками з великими листками. І до нього почали збиратися стайки гусей і уток.

Про свої досвідчені агрономські спробы повідомив у Всесоюзну сільськогосподарську академію імені В. І. Леніна. Там його підтримали. В декількох колгоспах і совхозах Челябінської області ведеться дослідження водних культур для використання їх на корм» [21].

Що ж до особистого життя, нам відомо небагато. Після трьох років ув'язнення 31-річний Леонід Мушкет з дружиною Євгенією спочатку повертаються до Золотоноші, але неможливість влаштуватися на роботу змушує чоловіка поїхати до м. Ізюм Харківської області. З цього часу, в силу кількох причин, життєві шляхи Леоніда та Євгенії розійшлися.

Ми знаємо, що у Челябінську Леонід Павлович проживав разом зі своєю другою (?) дружиною, яка була його підтримкою, опорою і одностороннім. Вона залишила цей світ раніше за нього. Дітей у них не було. Останні свої роки український патріот, талановитий інженер, винахідник та агроном прожив у прийомній родині, яка надала йому можливість не занепасти духом, продовжувати мислити і реалізовувати свої задуми.

А єдина відома нам опублікована робота Л. Мушкета потрапила до історіографічної частини навчального посібника для студентів вузів «Екологія прибережно-водної рослинності» з наступною характеристикою: «Начинаючи з 50-х років, більше уваги почали приділяти дослідженню продуктивності прибережно-водної рослинності. ... Досліджується можливість використання водних рослин як корму для сільськогосподарських тварин. Розглядаються питання поширення рослин, умови їх вирощування, кормова цінність, способи заготовки, зберігання, культивування (Мушкет, 1960...)» [22, 9]. На неї роблять посилання російські вчені: М. Морозов у своїй докторській дисертації «Еколого-біотехнологічні шляхи формування і управління якістю поверхневих вод: Регіональні аспекти» [23], Г. Крилов та Н. Салатова у «Історія ботаничних і лісових досліджень» [24], В. Пашкевич у «Водні рослини і життя тварин» [25].

У 1994 р. Прокуратура України повторно розглядала справу холодноярців. Р. Коваль у своїй роботі «Отамани Гайдамацького краю: 33 біографії» наводить уривок з постанови другого перегляду справи. На підставі цього документу, черкаський журналіст Т. Валах прийшла до висновку, що відповідно до нового рішення – «Висновку» від 4.10.1994 р. Леоніда Мушкета було реабілітовано [26]. На нашу думку, уривок з «Висновку» не дає цілкових підстав для такого твердження. Саме з цією метою подаємо його за публікацією Р. Ковалю:

«Затверджую» Зам. прокурора Київської області, Державний радник юстиції 2 класу В. С. Калюжний 4 жовтня 1994 р. Висновок по архівній кримінальній справі № 1136 відносно Завгороднього І. З. та інших.

... За вироком суду всі засуджені визнані винними та засуджені за те, що вони злочинно діяли проти Робітничо-Селянської Держави в інтересах поновлення влади буржуазії на Україні...

Вина засуджених Загороднього І. З., Голика-Залізняка М. Ф., Гупало Д. М., Компанієць Т. А., Добровольського О. Т., Ткаченко В. Ф., Дроботковського Ю. В., Яковенко Г. Ф., Здобудь-Воля, Ляшенко І. Я. повністю доведена в процесі попереднього та судового слідства...

Кваліфікація злочинних діянь Завгороднього І. З., Голика-Залізняка М. Ф., Гупало Д. М., Компанійця Т. А., Добровольського О. Т., Ткаченка В. Ф., Дроботковського Ю. В., Здобудь-Воля В. Я., Яковенко Г. Ф., Ляшенко І. Я., дана вірно, засудження їх являється обґрунтованим.

На підставі наведеного, у відповідності до ст. 2 Закону України «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні» від 17 квітня 1991 р., п. 13 Постанови Верховної Ради України від 24 грудня 1993 р. «Про Глумачення Закону України «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні» вважати Завгороднього (Загородній) І. З., Голика-Залізняка М. Ф., Гупало Д. М., Компанійця Т. А., Добровольського О. Т., Ткаченко В. Ф., Дроботковського Ю. В., Здобут (Здобудь)-Воля К. Я., Яковенко Г. Ф., Ляшенко І. Я. обґрунтовано засудженими по цій справі і не підлягаючими реабілітації.

Начальник відділу прокуратури Київської області, старший радник юстиції І. Ф. Ленчевський (підпис). Виконавець І. І. Целуйко (підпис)» [27].

У той же час, прізвище Мушкета Леоніда Павловича згадується у багатотомному виданні «Реабілітовані історією. Черкаська область», при цьому у тексті не зазначається номер постанови, а відповідно і рік, коли відбулась реабілітація [28, 224].

Висновки. Отже, підсумовуючи вище викладене, можемо стверджувати, що життя та діяльність Леоніда Павловича Мушкета, одного з активних учасників українського повстанського руху початку 20-х рр. варте стати об'єктом історико-біографічного дослідження. Сподіваємося на появу нового джерельного та історіографічного матеріалу, зміст якого дозволить нам об'єктивно охарактеризувати такі два різні життя Л. Мушкета. А головне, відновити історичну справедливість у питанні його реабілітації.

Список використаної літератури

1. Суд Київщини майже через 100 років реабілітував холодноярських отаманів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://docs.google.com/document/d/180rwT1B-qnLg6DFPnM4e-G-E2Jn4N9DPxGpIVdCt4VE/edit#heading=h.bk7r3jv5yvj8>
2. Приговор Украинской Социалистической Советской Республики // Горліс-Горський Ю. Ю. Холодний Яр: Документальний роман / Ю. Ю. Горліс-Горський. – Дрогобич, 2006. – С. 384–385.
3. Коваль Р. Коли кулі співали. Біографії отаманів Холодного Яру і Чорного лісу / Р. Коваль. – К.; Вінниця, 2006; Коваль Р. Операція „Заповіт”. Чекістська справа № 206 / Р. Коваль. – К., 2007; Коваль Р. Отамани Гайдамацького краю: 33 біографії / Р. Коваль. – К., 1998 та інші.
4. Силка О. З. Мушкет Леонід Павлович / О. З. Силка, Л. І. Синявська // Пам'ять століть. – 2012. – № 5. – С. 84–90; Силка О. З. Леонід Мушкет: два життя однієї юдини / О. З. Силка, Л. І. Синявська // Гуржівські історичні читання. – 2012. – № 5. – С. 121–123.
5. Черненко Г. М. Моїм онукам дорогим... (Спогади сільської вчительки) / Г. М. Черненко. – Черкаси : [Черкас. ЦНТІ], 2011. – 180 с.
6. Адрес-календарь и справочная книжка Полтавской губернии на 1894 год. / Издание Полтавского губернского статистического комитета. – Полтава, 1894. – 149 с.
7. Адрес-календарь и справочная книжка Полтавской губернии на 1895 год. / Издание Полтавского губернского статистического комитета. – Полтава, 1895. – 157 с.
8. Адрес календарь и справочная книжка Полтавской губернии на 1896 год. / Издание Полтавского губернского статистического комитета. – Полтава, 1896. – Адрес-календарь. - разд. паг.
9. Кравців-Рожнецький В. Пастка для отаманів / В. Кравців-Рожнецький // Дзеркало тижня. – 2002. – № 32. – 24 серпня.
10. Шаповал Ю. ЧК-ХПУ-НКВД в Україні / Ю. Шаповал, В. Пристайко, В. Золотарьов. – К. : Абрис, 1997. – 605 с.

11. Валах Т. Воля або смерть в бою. Тільки не безчестя! Такий вибір зробили в Лук'янівській в'язниці отамани Холодного Яру / Т. Валах // Прес-Центр. – 2011. – 28.09(№ 39).
12. Мушкет Л. П. Использование водной растительности в сельском хозяйстве / Л. П. Мушкет. – Челябинск : Кн. изд-во, 1960. – 14 с.
13. Ховив Е. Ода „чудикам” : из воспоминаний [о писателе Б. Гринфельде, худож. С. Э. Блажевиче, дет. писателе Ю. Подкорытове, биологе Л. П. Мушкете, языкеводе Г. А. Туберте] / Е. Ховив // Челябинский рабочий. – 1995. – 6 сент.
14. Инженер-агроном // Урал. – 1962. – № 2. – С. 186.
15. Касюков И. Охотник за водорослями: [Опыт селекционера-любителя Л. П. Мушкета по разведению рдеста] / И. Касюков // Советская Россия. – 1959. – 22 октября.
16. Подводная целина // Огонек. – 1958. – Вып. 27. – С. 24.
17. Шведов В. Н. КПСС – организатор военного производства в 1941 – 1942 гг.: достижения науки / В. Н. Шведов. – Л. : Изд-во Ленинг. ун-та, 1982. – 143 с.
18. Известия Всесоюзного географического общества. Т. 80. – М. : Изд-во Ан СССР, 1948.
19. Известия Всесоюзного географического общества. Т. 84. – М. : Изд-во Ан СССР, 1952.
20. Ховив Е. Ода „чудикам” : из воспоминаний [о писателе Б. Гринфельде, худож. С. Э. Блажевиче, дет. писателе Ю. Подкорытове, биологе Л. П. Мушкете, языкеводе Г. А. Туберте] / Е. Ховив // Челябинский рабочий. – 1995. – 6 сент.
21. Инженер-агроном // Урал. – 1962. – № 2. – С. 186.
22. Садчиков А. П. Экология прибрежно-водной растительности / А. П. Садчиков, М. А. Кудряшов ; МГУ. – М. : НИА-Природа, РЭФИА, 2004. – 220 с.
23. Морозов Н. В. Эколого-биотехнологические пути формирования и управления качеством поверхностных вод: Региональные аспекты: дис. ... д-ра биол. наук: 03.00.18 / Н. В. Морозов. – Казань, 2003. – 493 с.
24. Крылов Г. В. История ботанических и лесных исследований в Сибири и на Дальнем Востоке / Г. В. Крылов, Н. Г. Салатова. – Новосибирск : Наука, Сибирское отд., 1969. – 275 с.
25. Пашкевич В. Ю. Водные растения и жизнь животных / В. Ю. Пашкевич. – Новосибирск : Наука, Сибирское отд., 1978. – 127 с.
26. Валах Т. Воля або смерть в бою. Тільки не безчестя! Такий вибір зробили в Лук'янівській в'язниці отамани Холодного Яру / Т. Валах // Прес-Центр. – 2011. – 28.09(№ 39).
27. Коваль Р. Додатки: документи з архівів СБУ : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: unknownwar.info/media/93c74a06/33_Dodatky.doc
28. Реабілітовані історією. Черкаська область. У 27 т. – Черкаси : Черкаський ЦНТІ, 2006. – Кн. 5. – 451 с.

References

1. The Court of Kyivshchyna nearly after 100 years rehabilitated Kholodny Yar's atamans [Electronic resource]. – Access mode: <https://docs.google.com/document/d/180rwTIB-qnLg6DFPnM4e-G-E2Jn4N9DPxGpIVdCt4VE/edit#heading=h.bk7r3jy5yvj8>.
2. The verdict Ukrainian Soviet Socialist Republic // Horlis-Horsky Y. Y. Holodnyi Yar: documentary novel / Y. Y. Horlis-Horsky. – Drohobych, 2006. – P. 384–385.
3. Koval R. When bullets were singing. Biographies of atamans of Holodnyi Yar and Chornyi Lis / R. Koval. – K.; Vinnitsa, 2006; Koval R. Operation «Zapovit». Chekists case № 206 / R. Koval. – K., 2007; Koval R. Atamans of Gajdamatcka edge: 33 biographies / R. Koval. – K., 1998, and others.
4. Silka O. Z. Mushket Leonid Pavlovich / O. Z. Silka, L. I. Syniavska // Memory of centuries. – 2012. – № 5. – P. 84–90; Silka O. Z. Leonid Mushket: two lives of a human / O. Z. Silka, L. I. Syniavska // Hurzhiyivski historical readings. – 2012. – № 5. – P. 121–123.
5. Chernenko G. M. My dear grandchildren ... (Memories of village teacher) / G. M. Chernenko. – Cherkassy [Cherk. CSTI], 2011. – 180 p.
6. Address-calendar and reference book of the Poltava province in 1894 / Publication of the Poltava provincial statistical committee. – Poltava, 1894. – 149 p.
7. Address-calendar and reference book of the Poltava province in 1895 / Publication of the Poltava provincial statistical committee. – Poltava, 1895. – 157 p.
8. Address-calendar and reference book of the Poltava province in 1896 / Publication of the Poltava provincial statistical committee. – Poltava, 1896. – Address-calendar. – sec. pag.
9. Kravtsiv-Rozhnetsky V. A Trap for Atamans / V. Kravtsiv-Rozhnetsky // Zerkalo Nedeli. – 2002. – № 32. – 24 August.
10. Shapoval Y. CHK-HPU-NKVD in Ukraine / Y. Shapoval, V. Prystaiko, V. Zolotarev. – K. : Abris, 1997. – 605 p.
11. Valah T. Freedom or death in battle. But do not disgrace! This choice is made in Lukyanovka prison atamans of the Holodnyi Yar / T. Valah // Press-Center. – 2011. – 28.09 (№ 39).

12. Musket L. P. Use of aquatic vegetation in agriculture / L. P. Musket. – Chelyabinsk : Bk. publishing house, 1960. – 14 p.
13. Khoviv E. An Ode to «freaks»: from memories [about the writer B. Grinfeld, artist S. E. Blazevic, children writer Y. Podkorytova, biologist L. P. Mushket, linguist G. A. Tuberte] / E. Khoviv // Chelyabinskiy Rabochiy. – 1995 – 6 September.
14. Engineer-agronomist // Ural. – 1962. – № 2. – P. 186.
15. Kasyuk I. The hunter behind algae: [Experience of breeder-amateur L. P. Mushket on cultivation of pondweed] / I. Kasyuk // Soviet Russia. – 1959 – 22 October.
16. Underwater virgin soil // Spark. – 1958. – Vol. 27. – P. 24.
17. Shvedov V. N. CPSU – the organizer of military production in 1941–1942 years: achievements of science / V. N. Shvedov. – L.: publishing house of Lening of univers., 1982. – 143 p.
18. News of the All-Union Geographical Society. T. 80. – M.: publishing house of An USSR, 1948.
19. News of the All-Union Geographical Society. T. 84. – M.: publishing house of An USSR, 1952.
20. Khoviv E. An ode to «freaks»: from memories [about the writer B. Grinfeld, artist S. E. Blazevic, children. writer Y. Podkorytova, biologist L. P. Mushkets, linguist G. A. Tuberte] / E. Khoviv // Chelyabinskiy Rabochiy. – 1995 – 6 September.
21. Engineer-agronomist // Ural. – 1962. – № 2. – P. 186.
22. Sadchikov A. P. Ecology of coastal aquatic vegetation / A. P. Sadchikov, M. A. Kudryashov; Moscow State University. – Moscow: NIA-Nature, REFIA, 2004. – 220 p.
23. Morozov N. V. Environmental and biotechnological ways of formation and management of surface water quality: The regional aspects: Dis. ... Dr. biol. Sciences: 03.00.18 / N. A. Morozov. – Kazan, 2003. – 493 p.
24. Krylov G. V. History of botanical and forestry research in Siberia and the Far East / G. V. Krylov, N. G. Salatova. – Novosibirsk: Science, Siberian Branch, 1969. – 275 p.
25. Pashkevich V. Y. Aquatic plants and animal life / V. Y. Pashkevich. – Novosibirsk: Science, Siberian Branch, 1978. – 127 p.
26. Valah T. Freedom or death in battle. But do not disgrace! This choice is made in Lukyanovka prison atamans of the Cold Ravine / Valah T. // Press Center. – 2011. – 28.09 (№ 39).
27. Koval R. Annexes: Documents from the archives of the SBU [Electronic resource]. – Access mode: unknownwar.info/media/93c74a06/33_Dodatky.doc.
28. Rehabilitated by history. Cherkassy region. In 27 v. – Cherkassy, Cherkassy CSTI, 2006. – Book 5. – 451 p.

Silka Oksana Zakharovna, candidate of historical science, assistant professor of Ukrainian studies, National University of Food Technologies

UNREHABILITATED HOLODNOYARETS MUSHKET LEONID PAVLOVICH

Abstract

Introduction. In the article the author shows his view on the life of Ukrainian patriot, a member of the national liberation struggle of the 20's XX century. L. P. Mushkets, as in modern Ukrainian historiography are no comprehensive studies regarding its role in the events of the formation of the Chornyi Lis Republic and Holodnyi Yar. About personality L. P. Mushket traditionally briefly mentioned only in publications on Kholodny otamans.

Purpose. Outline the main periods of the life course L. P. Mushket as personality and inventor.

Results. In the history of the national liberation struggle of the Ukrainian 1917–1923. The name Leonid Mushkets is next to the names of Ukrainian patriots are the result of treason and punitive actions of chekists, that were arrested, sent to Lukianivka prison and executed. But the unresolved question remains why the decision of the panel of judges from 10.18.2016. There is no record about rehabilitation engineer, inventor Leonid Mushket.

Originality. In the history of the national liberation struggle of the Ukrainian 1917–1923. The name Leonid Mushkets is next to the names of Ukrainian patriots are the result of treason and punitive actions of chekists, that were arrested, sent to Lukianivka prison and executed. But the unresolved question remains why the decision of the panel of judges from 10.18.2016. There is no record about rehabilitation engineer, inventor Leonid Mushket.

Conclusion. We can argue that the life and work of Leonid Pavlovich Mushket, one of the active participants of the Ukrainian insurgent movement early 20's worth it become an object of historical and biographical research. We hope that historians thoroughly dealing with Holodnyi Yar and the Chorniy Lis, is interested in the figure of Leonid musket and will be historical and biographical sketch, which will be in line with the research about holodnoyarciv. Convinced of the emergence of a new source and historiographical material, the content of which will allow us to objectively characterize these two different periods of life L. P. Mushkets. And most importantly, restore historical justice in the matter of his rehabilitation.

Keywords: national liberation struggle of the 20's XX century, Holodnyi Yar, Chorniy Yar, case Kholodny otamans rehabilitation.

УДК 391:685.34. D12: 687.5.D1:172 (477)«1920»

Ю. С. Глушко
аспірантка кафедри
новітньої історії України
Запорізького національного університету,
e-mail: glushko_julia@meta.ua

КОНСТРУКТИВІЗМ В УКРАЇНСЬКІЙ РАДЯНСЬКІЙ МОДІ 1920-Х РР.

У статті аналізується вплив авангардної течії конструктивізму та соціокультурних процесів в радянському суспільстві на розвиток моди 1920-х рр. Досліджено спробу створення власної радянської моди в рамках державного ідеологічного замовлення. Визначено теоретичні засади стилю в інженерії костюму та схарактеризовано практичне втілення конструктивістських проектів в унікальних моделях одягу. Вказано, що явище конструктивістського одягу не набуло поширення серед населення країни через екстравагантність стилю та експериментальний характер по організації візуального оформлення повсякденного життя нового типу суспільства.

Ключові слова: радянська мода, прозодяг, конструктивізм, виробниче мистецтво.

Постановка проблеми. Антропологічний поворот в історичній науці ХХ ст. привернув увагу істориків до явищ, які оформлюють життя «маленької людини». Зацікавленість повсякденними практиками значно розширила коло проблемних питань, які з незвичного ракурсу ілюструють історію. В цьому сенсі явище моди постає як універсальний маркер суспільно-історичних змін, що відбиває відношення між владою та соціумом, між членами суспільства тощо. Моду варто розглядати в подвійному ракурсі, оскільки вона пов'язана зі світом матеріального (наприклад, мода на одяг, меблі), і духовного (мода на певні думки, ідеї, висловлювання). Вона є продуктом взаємодії людини і середовища, людини і речі, людини і її «оболонки». Зв'язок з матеріальною культурою, а значить, – чинниками, що зумовлюють матеріальний розвиток соціуму, робить моду безумовно суспільним явищем. З цих позицій можна говорити про ідеологічність, соціологічність, економічність моди, про суспільне значення аспектів, що викликають її до життя. Таким чином, мода постає багатовимірним феноменом та являє собою складне поняття, а зміна силуету одягу досить часто відображає глибокі економічні, соціально-психологічні та політичні зміни, що відбуваються у суспільстві.

В умовах тоталітарного суспільства мода також виконує ідеологічну функцію, слугуючи режимові. Яскравим прикладом цього є СРСР 1920-х років, оскільки становлення молоді радянської держави органічно супроводжувалося не лише соціально-економічними змінами, а й трансформаціями у зовнішньому вигляді населення. У 1920-ті роки мода як і більшість соціальних явищ у країні була поставлена на агітаційну основу. Новий одяг розроблявся з урахуванням державних замовлень на пропаганду радянської дійсності. Прикладом такого замовлення став конструктивістський експеримент в одязі та тканинах. Послугуючись гаслом «ми світ зруйнуємо вщент, а потім ми новий світ збудуємо», авангардні художники повністю переглянули концепт одягу як такого, відкинули «буржуазні пережитки» костюму та в своїх ескізах втілили візуальний образ радянської людини, що відповідав реаліям нового типу суспільства. Україна, як складова частина СРСР, була втягнута в загальнорадянський контекст, і багато в чому дублювала соціокультурні